

Актуальна тема номера:

“ДОКТРИНА ДОГОВІРНОГО ПРАВА”

ВІКТОРІЯ РЕЗНІКОВА

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри економічного права та економічного
судочинства Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЛІНА ДОРОШЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВСТУП ДО АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Правова доктрина традиційно визначається як зумовлена духовним та інтелектуальним розвитком, станом моральності та політико-правової культури суспільства, цілісна і гармонійна система принципів, поглядів, уявлень, ідей, концепцій і модельних норм щодо права та його розвитку, які слугують теоретичним фундаментом і концептуальною моделлю правотворчої, правозастосовної та правотлумачної діяльності. Ступінь і форми впливу правової доктрини на економічне життя суспільства залежать від стану розвитку правової системи, наявних правових традицій, характеру системи джерел права. У більшості сучасних правових систем правова доктрина має значення авторитетного джерела права і використовується насамперед як додатковий засіб для обґрунтування юридичних рішень, який концептуалізується таким чином, що претендує на пошук та охоплення собою більш ефективних і менш репресивних регулюючих систем, аніж звичайне, “жорстке” право.

Одним із важливих напрямів розвитку правової доктрини є доктрина договірної права, яка є цілісною і логічно узгодженою сукупністю

визнаних академічною спільнотою правників ідей та наукових поглядів на договірне право як інститут та/або підгалузь права, що є основою професійної правосвідомості і концептуальним підґрунтям нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності в Україні. Національна доктрина договірної права отримала відчутний поштовх до розвитку за роки незалежності України, що супроводжувалося проведенням численних комплексних економіко-правових досліджень, зокрема такими вченими, як О. Беяневич, А. Бобкова, О. Вінник, В. Мамутов, В. Мілаш, В. Резнікова, В. Щербина та ін.

Сутність договору у сфері економічних відносин полягає в розробленні моделі економіко-правових зв'язків на основі оптимального балансу публічного інтересу (тобто потреб, які є важливими для значної кількості фізичних і юридичних осіб, та які, відповідно до законодавчо встановленої компетенції, забезпечуються суб'єктами публічної адміністрації) та приватних інтересів суб'єктів господарювання, забезпечення господарського правового порядку під час укладення, зміни та розірвання таких договорів. Основним чинником, що обумовлює автономне значення договору, який опосередковує економічні відносини у механізмі правового регулювання відповідних правовідносин, є динаміка розвитку та ускладнення новими викликами суспільних відносин. Так, у нелегких умовах сьогодення, в умовах воєнного стану договірне право набуває нових форм, договірна практика пристосовується до сучасних реалій. Життя змушує суб'єктів господарювання шукати виходи з існуючих дедлоків, зокрема й за допомогою таких регуляторів, як договори. Здатність до адаптації під запит сучасності, іноді навіть обумовлений такими трагічними обставинами, які мають місце зараз у нашій країні, гнучкість договірних конструкцій є перевагою договору в сфері економічних відносин як універсального регулятора таких відносин.

З упевненістю можна сказати, що впродовж останніх років наша країна неспинно рухається шляхом глибоких і структурних реформ, наслідком чого стало законодавче закріплення таких нових інституцій як корпоративний договір, договір між акціонерами, нові види реорганізаційних договорів, специфічні договори, які відомі в світовій практиці як особливі (*extraordinary*) або квазіреорганізаційні договори, договори M&A, договори у формі публічної безвідкличної вимоги. Проте в законодавчих актах положення щодо таких договорів, механізму їх укладення та виконання визначено лише рамково, без деталізації, вони конкретизуються безпосередньо судовою практикою або в доктрині. Відтак можна констатувати, що національна доктрина договірної права з огляду на об'єктивні та суб'єктивні причини вже не стала категорією, не щось монументальне та непорушне, а динамічне сучасне явище, що перебуває у стані безперервного розвитку. Саме трансформації, що відбуваються сьогодні в усіх ключових напрямках життя держави, обумовлюють її постійний розвиток. Національна доктрина договірної права стає такою,

що відповідає вимогам часу, відбиває найзагальніші закономірні зв'язки й відносини, які існують у реальній дійсності.

Сьогодні в суспільстві назріла потреба в розбудові підходів до питань модернізації законодавства загалом та до положень договірного права зокрема. Вона повинна бути такою, що відповідає вимогам часу, та бути орієнтованою на досягнення стратегічної цілі – забезпечення економічного розвитку країни шляхом створення сприятливих умов для розвитку бізнесу. Відсутність альтернативних підходів була характерною саме для часів адміністративно-розподільчої економіки, за якої, зокрема, договір як правова форма господарських зв'язків являв собою досить “жорстку”, головним чином, імперативно врегульовану конструкцію. В умовах ринку законодавець має вирішувати набагато складніше завдання регламентації економічних договірних відносин, яка ґрунтується переважно на загальнодозвільному типі правового регулювання, проте останнє не повинно виключати необхідність застосування певних засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання та доцільність регулювання державою певних сфер економіки. Особлива актуальність необхідності державного регулювання стала очевидною у період воєнного стану щодо певних видів економічних відносин і певних видів товарів, які виступають предметом договорів, що опосередковують такі економічні відносини у сфері підприємництва. Ринкова економіка, яка заснована на принципі свободи підприємницької діяльності, у якій роль основного регулятора економічних відносин відіграє ринок, а одним із принципів такої ринкової економіки є принцип вільного руху капіталів, товарів та послуг, не виключає “вкраплення” елементів імперативності, необхідних для підтримання правопорядку в сфері економіки, забезпечення публічних потреб у певних товарах, роботах, послугах, захисту слабкішої сторони в договорі. Для цього в законодавстві повинні визначатися загальні принципи регулювання договірних відносин у сфері економіки, які були б покладені в основу положень щодо порядку укладення, форми та змісту договорів у сфері економічних відносин, забезпечення їх належного виконання тощо.

Проте в сучасних реаліях розширення транскордонного співробітництва та гармонізації українського законодавства в законодавстві, яке регулює економічні договірні відносини, повинні знайти своє відображення і такі принципи міжнародних комерційних договорів, як свобода договору, добросовісність і чесна ділова практика, сумлінність, співпраця між сторонами. Застосування уніфікованих норм права є особливо актуальним і дасть змогу сторонам договору з максимальною ефективністю врегулювати комерційні відносини.

В умовах реформування економічної системи України, створення ефективного національного ринкового середовища, що має здатність до саморегуляції, зміни акцентів в управлінні економікою на державному рівні одним із завдань науки є переосмислення і подальший розвиток націо-

нальної доктрини про договір як регулятор економічних відносин. Причому попередні теорії треба розглядати як важливий системоутворюючий і стратегічний орієнтир для нової теорії, а тому цей перегляд доктринальних позицій має полягати не у беззаперечній відмові від усталеного понятійно-категоріального апарату, безапеляційному запереченні всіх наукових доробок і розвідок, а у поміркованих підходах, у наповненні попередніх доктринальних концепцій новим змістом задля розв'язання нагальних проблем правового регулювання договірних відносин.

Можна з упевненістю стверджувати, що натеper склалися усі передумови для виведення досліджень договору, яким опосередковуються економічні відносини, на інший, якісно новий рівень. Законодавство у сфері економіки вже модернізується безпосередньо життям, сприймає нові форми та юридичні конструкції, що спонукає до розроблення сучасної теорії договірного права. Це можна зробити лише об'єднавши зусилля усіх правничих національних шкіл за аналогією з об'єднанням всього українського суспільства в ці нелегкі часи, оскільки лише синергія може дати бажаний сумарний ефект для ефективного регулювання договірних відносин.

Потреби законодавчого забезпечення економічної політики, розвиток товарно-грошових та інших економічних відносин, ринку капіталів, розвиток цифровізації та диджиталізації, стрімкий розвиток інноваційних технологій, потреба залучення іноземних інвестицій, прагнення держави до забезпечення поєднання державного регулювання і ринкової договірної саморегуляції економіки тощо зумовлюють необхідність активізації наукових досліджень у сфері договірного права. Лише договір у сфері економічних відносин, його нові актуальні форми можуть задовольнити як потреби бізнесу, відповідати сучасним трендам, які створюють бізнес-граєці, так і публічні інтереси загалом, першочерговим завданням яких є якнайшвидше відновлення економіки України. Тому вчені стикаються із новітніми викликами, на які необхідно давати обґрунтовані та стратегічні відповіді, що могли б закласти підвалини становлення в Україні таких ґрунтовних підходів, що відповідають динаміці суспільних відносин та одночасно є гнучкими до сприйняття економічних і соціальних реалій.

Відтак на сторінках юридичного журналу “Право України” у межах актуальної теми номера провідні вчені аналізують низку проблем договірного права. Пропонуються шляхи їх вирішення та вносяться конкретні пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері економіки, розгортаються плідні дискусії, завдяки яким і розвивається доктрина договірного права. Вбачається, що аналіз цієї проблематики буде надзвичайно ефективним, а дослідження договорів, які виступають регуляторами економічних відносин, яким присвячено це видання, дасть змогу якомога ширше врахувати при модернізації законодавства специфічні риси нових договірних конструкцій.